

דפי עיון

"ליהודים היתה אורה" אמר רבי יהודה:

אורה - זו תורה.

וכך הוא אומר:

"כי נר מצוה ותורה אור" [מגילה ט"ז]

לזכרה של: אורה מושקוביץ ע"ה

משואות-יצחק

במפרשים

יו"ל ע"י מ. מושקוביץ * משואות-יצחק 79858, ד.ג. שדה-גת * טל': 08-8581440 * פקס: 08-8503835

שנת תשס"ו

פרשת ראה

א. האברנאל

פרק יג' פסוקים יג'-יט': השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' עד כי ירחיב יי' אלהיך וגו' [דברים יב, יג-יט].

זהו המאמר השלישי בענין בית הבחירה, וענינו אצלי: שאולי יאמרו ישראל בלבם: הנה, המעשרות ושאר הדברים שהם לכהנים, ושהם נאכלים לפנים מן החומה, היה ראוי ומחוייב שלא יעשו אותם כי אם במקום אשר יבחר ה', לצורך הכהנים משרתי ה', ולהיות האכילה לפנים מן המחיצה. אבל העולות שהן כלן כליל לגבוה, למה לא יעשה אותם האדם בבמה כל אחד בארצו, כדי שיעתר השם יתעלה באותו קרבן. וכמו שעשה לנח בצאתו מן התיבה, "וירח יי' את ריח הניחוח ויאמר... לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם" (בראשית ח, כא). ורוד גם הוא, בהעלותו את העולה על גורן ארונה היבوسی (שמואל ב' כד, כה) עתר ה' את הארץ. ויחשבו ישראל, שבוה לא היו הכהנים חסרים דבר, כי היתה כלה כליל. הנה מפני זה אמר: "השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, כי אם במקום אשר יבחר יי' באחד שבטיך". כלומר: השמר לך מעשות כדבר הזה בענין העולות. אבל צריך שתלך במקום אשר יבחר ה', כי הוא הבוחר והיודע המקום הנרצה אליו ולא אתה. ותעשה כן, אף על פי שאותו מקום יהיה ל"אחד שבטיך", שמה על כל פנים תבאו אתם כל בית ישראל, רוצה לומר: כל שאר השבטים, להעלות עולותיכם, לא במקום אחר. ונתן הסבה בזה באמרו: "אשר יבחר יי'". רוצה לומר: אם הוא בחר בזה, מה לכם לבקש מקום אחר אשר הוא לא בחר בו. והעבודה ההיא לא תצלח, בהיותה הפך בחירתו. הנה התבאר למה בא המאמר השלישי הזה, ולמה לא זכר כי אם העולות¹⁰⁰.

יג-יט
היתר הספק
החמישי

המאמר
השלישי
בענין בית
הבחירה

גם קרבנות
עולה יש
להעלות
דווקא
במקום אשר
יבחר ה'

אלוה

1. מה הקושי האפשרי שפרשנו חושב לזכור בקטע הפסוקים?
2. מהו החשש הפסוקי רוצה התורה למנוע?
3. מה ההסיון שדוקא על קרבנות צוללות תבוא טענה זו ולא במתנות הכהונה האחרים?
4. מה המציה עם: "באחד שבטיך" ואיך הוא מסביר זאת?
5. מי בחר בירושלים ולאמה?

* * *

ב. רש"ר הירש

פרק טו' פסוקים ד',ה':

(ד"ה) אפס כי וגו'. הפסוקים הקודמים דנו במקרה שאדם נתחייב לאתר ולא היה בידו לסלק את חובו במועדו, ורק בית הדין היה יכול להביא אותו לידי כך, וזה הוא מצב של שקיעה בחוב שמצות שמיטה באה למנוע אותו. הפסוק שלנו מתייחס למקרה הזה ומעיר: אפס כי לא יהיה בכך אביון. "אביון" נגזר משורש "אבה": להיכנע לרצונו של אחר; "אביון" מורה אפוא על מצב של חוסר עצמאות חברתית ולפיכך הוא כינוי הולם ללווה מחוסר האמצעים התלוי בבעל חובו, שהרי "עבד לווה לאיש מלוה" (משלי כב, ז) והנושה יכול להפעיל את זכותו בכל עת.

ראה

אותה דלות המביאה לידי תלות והתרפסות אל תתקיים במדינה היהודית המשגשגת תחת הנהגת ה' וברכתו. "איש תחת גפנו ותחת תאנתו" (מיכה ד, ד) — זה החזון המובטח לכלל האנושות, אך הוא יתגשם תחילה במדינת ה' של ישראל תחת הנהגת ה'. אולם השגת האידיאל הזה תלויה בהגשמה המלאה של תורת ה', ובייחוד בקיום מצות שמיטה ויובל ומצות צדקה הסמוכה לה כאן בהמשך. חידוש היובל של הגוף המדיני היהודי הלאומי תלוי בקיום המצוות האלה (ראה פי' ויקרא כה, י"ג). הגשמת האידיאל הזה היא תכלית כל-המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום.

כך קיפח הלווה את כל עצמאותו ועליו לבטל את רצונו מפני רצונו של המלוה כדי שהלה יטה לו חסד. הרי זה אותו יחס אומלל שערער את שלומן של מדינות לא מעטות. בכך נבול "אביון" מ"עני". "עני" — משרש "ענה" — מורה על תלות הקיום ו"אביון" מורה על תלות הרצון הנובעת ממנה. פועל מחוסר אמצעים יכול לעבוד כדי להרוויח את פרנסת יומו, ועצמאותו הגברית לא תיפגע על ידי כך. אפילו הוא ניזון מן הצדקה, עדיין עצמאותו קיימת והיא ניטלת ממנו רק על ידי חוב שלא נפרע.

פסוק

1. *מה דניס הסוק'ס הקודמיס ואיק' הס "מכניס" אותנו לנאמר כאן?*
2. *מהי אותה "סקיצה" שמצות השמיטה באה למנוח?*
3. *התוכף להסביר את סירוש המושגים: אביון, עני ואף אינה מסקנות זה מפיא?*
4. *איך ולמה עני המתפרנס מן הצדקה יותר צמאי מן הנתון לחסדי מלוה?*
5. *מהו החזון האידיאלי וצורך מי הוא מיוצר?*
6. *פרשנו קודם כי: "השמת האידיאל הזה היא תכלית כל המצוה..." אף מה הוא מופי' מכך?*

* * *

ג. תוספת ברכה.

פרק טו' פסוק י':

כי כגדל הרבב הזה יברכך ה' (ט"ו י')

מהמשך הפרשה מתבאר כמה גדול ערך מצות צדקה שיש בה עשירין ולאוי"ן, פתוח תפתח את ירך, נתן נתן, לא תאמץ את לבבך ולא תקפיץ את ירך (כולם בפרשה זו), ופגד זה מצות גמילות חסדים לא באה מפורש בתורה, כי אם ברמז, בפסיק דפרשת משפטים (כ"ב כ"ד) אב בסף תליח את עני, הזה היה מיסב על גמילות חסדים, ילא יתרו, לא מפורש ילא ברמז, והנה עם כל זאת אמרו חז"ל גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה (סוכה מ"ט ב'). זה לכאורה נפלא מאד.

ואמנם אם נחקיר הרבב בחקירה עיונית נראה, כי אמנם כמה מעלות ויתרונות לגמילות חסדים על צדקה. כי בעוד שצדקה היא רק לעניים הנה גמילות חסדים גם לעשירים, כי גם העשיר צריך לפעמים לגמילות חסד, יאמר על כן אנו מבקשים בתפלת ברכת המזון ואל תצריכנו לידו מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם.

ועוד זאת יתרון לגמילות חסדים, כי בעוד שהצדקה היא רק בכסף, הנה גמילות חסדים באה בכמה וכמה אופנים, כמו בעצה טובה בהכרה טובה, בטרחת הגוף וכדומה, וכמו שאמרו בשבת (קכ"ז א') דמצות הכנסת אורחים וברקור חולים בכלל גמילות חסדים היא, וכן צדקה היא רק לזוים אבל גמ"ח גם למתים, כידוע הלישון חסד ואמת. (בר"פ ויחי).

ויותר מזה כתב הרמב"ם בפי' המשנה בריש מס' פאה, שכל המצות שבין אדם לחבירו נכנסות בגדר מצות גמילות חסדים.

ועוד ביתרון גדול ונכבד תצטיין גמילות חסדים מן הצדקה. כי בעוד שהצדקה כל מה שתלך לפניו מן הנותן ומן המקבל היא מצטמצמת ומתמעטת, פוחתת והולכת — הנה גמילות חסדים היא להיפך, כל מה שתלך לפניו יתרחב ויתגדל ענינה.

זהו יתבאר עפ"י הנהוג בעולם ובטבעי בני אדם ובהלך נפשותיהם, כי כאשר יתנו צדקה לעני זהב אחד, אז אם יבא זה העני לבקש בפעם שני, שוב יתנו לו רק חצי זהב, ואם יבא בפעם שלישית — יתנו לו רק רבע זהב, וכן להלאה פוחת והולך ערך הנתונה.

וכנגד זה מי שלוה עשרה זהובים לזמן ידוע, ופורע במכוון בזמנו, אז יש לו הזכות בפעם שניה לגמילות חסד מעשרים זהובים, ולשיפרע גם אותם לזמן המוגבל יזכה לגמ"ח משלשים זהובים, וכן הלאה מוסף והולך ערך המצוה.

3/...

ראה

1. פרשנו צומד על כך כי מצוות צדקה מופיעה בפרשתנו הרבה פעמים, התוכל להסביר למה?
2. פרשנו מבחין כי לצומת זאת מצוות אמיתות חסדים מוזכרת רק ברמז, מה הסיבה לכך?
3. התוכל להגדיר ולבאר את האדמותיו לשתי מצוות אלה ולמצאת האמ"ח על הצדקה?
4. בקטע המסביר... בצוד שהצדקה כל מה שתלך לפנים... מצאה פרשנו נקודה מיוחדת, התוכל להסביר?
5. למה לדעתו הצדקה יש ירידה בנתנה ובאמ"ח יש עליה, איך זה פועל?

* * *

ד. רש"ר הירש.

פרק טו' פסוק יא':

במשטר של תורת ישראל מובטחת עזרה ותמיכה לכל עני הזקוק לסעד, ומי שזקוק לצדקה איננו מתבוזה על ידי קבלת צדקה. גדולה מזו, תורת ישראל מורה שמי שאיננו מסוגל לעבוד ולהשתכר למחייתו ומתוך רדיפת כבוד מדומה הוא מקצר את חייו ואת חיי בני ביתו ובלבד שלא יטול את הצדקה המגיעה לו, הרי זה עתיד ליתן את הדין: "כל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים" (ירושלמי סוף פאה). אולם יחד עם זה הרי תורת ישראל מייחסת ערך רב לשמירת עצמאותו של אדם, וראוי לאדם להצטמצם לצרכים ההכרחיים ביותר ולקבל כל עבודה, אפילו היא "בזויה" בעיני עולם חסר לב, ובלבד שלא יזדקק למתנת בשד דם. עבודה המפרנסת את בעליה ביושר ובעצמאות היתה מכובדת בישראל מאז ומתמיד — יותר מאשר בכל חוג אחר. גיבורי הרוח הגדולים שלנו שאורם מאיר לנו עד היום ואשר כל דורות ישראל נושאים עיניהם אליהם בהערצה — ביניהם הלל, ר' יהושע, ר' חנינא, ר' אושעיא, רב ששת, רב הונא — חיו בתנאים מצומצמים ביותר והתפרנסו כחוטבי עצים, כנפחים, כסנדלרים, כסבלים, כשואבי מים, ובמעשיהם לימדו את הכלל: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (פסחים ק"ב ע"א); "פשוט נבילתא בשוק ושקיל אגרא ולא חימא כהנא אנא וגברא רבא אנא וסניא בי מלתא" (שם ק"ג ע"א); וראה רשב"ם בבא בתרא ק"י ע"א: "טול שכר עבוד פשיטת עור בהמות ברשות הרבים ואל תאמר אני כהן, אני חכם, ואין זה ראוי לכבודי. ואמרו במשנה שבסוף פאה: "וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות, וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו, ועליו הכתוב אומר (ירמיה יז, ז) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו".

(יא) כי לא ייחרל אביון וגוי. לא נאמר "מקרבך" או "מקרב ארצך" אלא מקרב הארץ. ההתפתחות הטבעית של הרברים הארציים מביאה לירי כך שהברלים גדולים של רכוש — מצוקה ושפע, עוני ועושר — יתגלו זה בצד זה. חוסר השויון של הכשרונות כבר גורר באופן טבעי חוסר שויון של רכוש, ושני בנים שנטלו חלקים שוים מבית אביהם יהיו שונים זה מזה בשיעור עושרם, אם האחד מפרנס רק בן אחד, ואחיו מטופל במשפחה גדולה; ואם זה האחרון עוד נפגע על ידי מחלות ופגעים אחרים, תיראה מצוקה מרה בצד רווחה ועושר כבר בדור השני. מצבים אלה של מצוקה מצויים באופן טבעי בכל מקום בארץ, אולם אל תניח להם להתקיים "בארצך", שהרי זו היא הארץ "שלך", הארץ של תורת ה' ושל ההנהגה האלוהית המיוחדת הקשורה לקיום התורה. שם התורה עצמה תאזן את ההברלים הטבעיים האלה; שם כל אח עני ימצא בקרבו העשיר את אחיו; שם כל עני ואביון הוא "שלך", של הכלל. וכדרך שאין ציבור מת ואין ציבור עני (ע"י עבודה זרה ו ע"א; ירו' גיטין פ"ג ה"ז) כן גם היחיד של הציבור היהודי לא ייפגע דרך קבע על ידי עוני ומסכנות, אלא מצוקת היחיד תהיה רק לשעה ובחסות עזרת ה' היא תהפוך להווייה של אושר הראויה לכבוד אדם. מסתבר שכך ביארו גם בספרי את "מקרב הארץ": "כי לא ייחרל אביון מקרב הארץ, ולהלן הוא אומר כי לא יהיה בך אביון, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? בזמן שאדם עושים דצונו של מקום-אביונים באחרים, ובזמן שאין אדם עושים דצונו של מקום-אביונים בכס" (השוה פסוקים ד"ה ופ"י שם).

אלףות

1. איך פרשנו מסביר את מקור ההבדלים בין בני אדם ועל כן במצבם הכלכלי?
2. "כשרון ורכוש" כמצט אותן אותיות - האם זה מקרה או בא לסימל משהו?
3. התוכל להביא דוגמא נוספת של "היפוך אותיות" המצביע על היפוך מצב?
4. איך פרשנו מסביר את ההבדל בין "הארץ" לבין "בארצך"?
5. איך קיומ התורה "מאזן את ההבדלים הטבעיים"?
6. מתי ואיך יחולו שני הפסוקים המנוגדים?
7. מתי הוכחתו שאין צבודה בלויה?
8. פרשנו מצוטט מן האמרא מספר קטעים, מה הם באים להוכיח?
9. לבסוף מצוטט כלל גדול מן המשנה מסוף מסכת פאה, מה ברצונו ללמדנו?
10. מה הרציון המדריך את פרשנו בכל דבריו כאן?

* * *